

آثار عاطفی عزاداری اهل بیت(ع)

محمدصادق عادل

چکیده

در این نوشته با استفاده از دانش علوم تربیتی ظرفیت‌های تربیتی عزاداری، در حوزه «عاطفی» و «روان-حرکتی»، تبیین و تحلیل شده است. این نوشته بر اساس روش اسنادی، مهم‌ترین آثار تربیتی دو حوزه یادشده را بیان کرده است. از نظر روان شناسان تربیتی یکی از مهم‌ترین ابعاد انسان، بعد عاطفی و روان-حرکتی است این دو بعد که جنبه جهت‌گیری ارزشی و رفتار عینی انسان را نمایش می‌دهد، در واقع بازتاب نگرش، جهان‌بینی و نظام رفتاری است.

عزاداری اهل بیت(ع) در حوزه «عاطفی»، آثاری چون همسوئی عاطفی با رسول الله (ص) تقویت جبهه ضد ظلم و بی‌عدالتی، ارتقای روح حماسی، تعلیم رنج متعالی، جهت‌گیری در برابر انحراف و مبارزه با طاغوت را بر عواطف و احساسات عزادار، به جا می‌گذارد.

عزاداری، در حوزه «روانی-حرکتی»، ظرفیت بهبود رفتار اجتماعی و افزایش مهارت‌های مدیریتی، سازمان‌دهی و الهام‌بخشی برای ایجاد بنیادهای خیریه جهت پاسخ به مشکلات اجتماعی است.

کلید واژگان: عزاداری اهل بیت، آثار تربیتی عزاداری، آثار عاطفی عزاداری اهل بیت(ع) و آثار روان-حرکتی. عزاداری اهل بیت(ع).

مقدمه

انسان، دارای استعداد و ابعاد مختلفی است. خردمندان این است که تمام استعداد و ابعاد انسانی به صورت متناسب و موزون پرورش و تربیت شود. ابعاد و استعداد انسانی در یک نگاه کلی و کلان، به سه حوزه شناختی، عاطفی و روان- حرکتی [= رفتاری] منشعب می‌شود. عواطف انسانی، از مهم‌ترین ابعاد و استعداد انسانی است. از نظر اسلام تربیت و مدیریت عواطف انسانی، اهمیت زیادی دارد.

عزاداری و سوگواری برای مصائب و رنج‌های اهل‌بیت(ع) در واقع، به پرورش و مدیریت و سوق عواطف به سوی دوستان خداوند می‌انجامد که در دین اسلام محبت و مودت پاکان و نیک‌سیرتان، به ویژه دودمان پیامبر(ص) خیلی مورد سفارش قرار گرفته است.

در این نوشته با استفاده از دانش تربیتی، به مهم‌ترین آثار عزاداری اهل‌بیت علیهم السلام در دو حوزه عاطفی و روان- حرکتی و سوگواری مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

بیان مسئله

عزاداری اهل‌بیت علیهم السلام، برگرفته از روح دوستی و عشق به پاک‌ترین و برترین انسان فداکار و سرباز خداوند است. عزاداری رفتار ارادتمندانه و عاشقانه به پاکبختگان حریم الهی است. در این صورت، آداب و مراسم عزاداری، نوعی تکریم و تعظیم شعایر الهی است. شعایر الهی، مجموعه اعمال و رفتاری است که بر اساس اهداف عالی شریعت اسلامی و در جهت آن، برای تعمیق و تثبیت یاد خداوند و تکریم و تمجید اولیای شکل می‌گیرد. عزاداری در اسلام، نه تنها اظهار اندوه و ابراز غم در مصائب اولیای الهی است؛ بلکه رسانه‌ای است نیرومند برای تبیین آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی و تبلیغ مکتب اهل‌بیت که در واقع راه و رسم حقیقی بندگی خداوند است. امروزه عزاداری اهل‌بیت(ع) از بزرگ‌ترین شعایر عظیم الهی است.

بنابراین عزاداری اهل بیت (ع) ظرفیت بزرگ تربیتی است که باید از آن این ظرفیت، در جهت اعتلای امت اسلامی و پیروان اهل بیت (ع) استفاده کرد. علوم انسانی، نرم‌افزاری تمدنی انسان است؛ باید با استفاده از علوم انسانی، پدیده اثرگذار عزاداری را از مناظر مختلفی مورد تبیین، تحلیل و ارزیابی قرار داد. یکی از ظرفیت‌های مهم و اثربخش عزاداری اهل بیت (ع)، آثار تربیتی آن است. این نوشته به دنبال بیان فرصت و ظرفیت عزاداری اهل بیت (ع) در دو حوزه عاطفی و روان-حرکتی از منظر علوم تربیتی است.

اهمیت و ضرورت

تحقیق حاضر دو فایده مهمی در بردارد؛ در مرحله اول اهمیت تئوریک دارد؛ زیرا بر اساس این نوشته، مهم‌ترین آثار و برکات عزاداری امام حسین (ع)، از منظر علوم تربیتی آشکار خواهد شد. اهمیت دوم، آن ارزش کاربردی است، در این تحقیق، آموزه‌های تربیتی عزاداری برای عموم مردم، به ویژه مربیان و نیز والدین جامعه اسلامی، راهکار روشن برای کاربست ارائه داده است، استفاده خودآگاهانه و روشمند از عزاداری اهل بیت (ع) بسته‌های تربیتی و پرورشی برای متریبان و فرزندانشان ارمغان خواهد آورد.

مفهوم‌شناسی

مفاهیم واژگان عزاداری، رثاء، آثار و تربیت، در نوشته آثار معرفتی عزاداری اهل بیت (ع) در همین شماره آفاق بیان گردیده است، خواننده گرامی بدان جا مراجعه نمایند در اینجا دو واژه زیر تبیین خواهد شد:

حوزه عاطفی

عواطف انسانی دو وجه و جنبه دارد؛ عواطف مثبت مانند اظهار دوستی، همکاری، فداکاری، بخشندگی و در نهایت فانی شدن در محبوب است، عواطف منفی مانند نفرت، خشم، کینه، دشمنی و اقدام برای نابود کردن شیء منفور و یا دشمن.

از نظر روان شناسان تربیتی، حوزه عاطفی شامل رفتارهایی است که به علایق، احساسات، ارزش‌ها، اخلاقیات و عواطف توجه شده و برای هدایت رفتار آدمی نقش ایفا می‌کند، روان شناسان تربیتی بر ای پرورش و بالندگی مناسب آن سطوح پنج‌گانه ذیل را به عنوان اهداف مهم تربیتی برشمرده‌اند: توجه کردن، واکنش نشان دادن، ارزش‌گذاری، سازمان‌دهی و شخصیت پذیرفتن. (سیف، ۱۳۹۲، ۴۷۱)

حوزه روانی-حرکتی

از نظر دانش تربیتی حوزه روانی-حرکتی آن بخش از استعداد آدمی است که دو جنبه دارد؛ جنبه جسمانی و جنبه روانی بسیاری از مهارت‌های انسانی، ناشی از توازن میان ذهن و جسم است مانند مهارت‌های خوشنویسی، اساساً هر اقدامی که بر توازن حرکتی و ذهنی متکی است و به رفتار عینی و ملموس منتهی می‌شود، مربوط به این حوزه استعداد انسانی است، برخی از روان شناسان تربیتی برای پرورش و رشد آن سطوح شش‌گانه زیر را به عنوان اهداف مهم تربیتی برشمرده‌اند؛ مشاهده و دریافت، آمادگی، انجام عمل همراه با نظارت مربی، مستقل اجرا کردن، خودکار شدن رفتار و تبدیل رفتار به مهارت (فردانش، ۱۳۸۷، ص، ۱۰۲)

عزاداری اهل بیت علیهم السلام، ظرفیت ایجاد تحول

موضع و موقف زندگی انسانی، در حوادث و برخورد با پدیده‌های انسانی آشکار می‌شود. عزاداری اهل‌بیت(ع) مظهر کنش اجتماعی و سیاسی پیروان اهل‌بیت است؛ عزاداری ظاهر عاطفی دارد اما حقیقت آن تأثیرپذیری از مکتب و نظام فکری اهل‌بیت، است. عواطف انسانی در نگاه فیلسوفان اسلامی، زیرساخت اراده انسان است از این جهت بعد عاطفی انسان اهمیت ویژه دارد، زیرا عواطف انسانی اراده و کنش او را می‌سازد بلکه شخصیت و نظام زندگی او را تعیین می‌کند. امام صادق(ع) در پاسخ این پرسش که آیا حب و بغض از پایه‌های ایمان است؟ فرمود: «آیا ایمان جز حب و بغض است؟! آنگاه این آیه شریفه را تلاوت کرد: «...ولی خداوند ایمان را محبوب شما قرار داده و آن را در دل‌هایتان زینت

بخشیده و (به عکس) کفر و فسق و گناه را منفورتان قرار داده است کسانی که دارای این صفات هستند هدایت یافتگان اند!» (الحجرات: ۷)، (الکافی (ط - الإسلامية) ج ۲ / ۱۲۵ / باب الحب فی الله و البغض فی الله، ص: ۱۲۴).

بعد عاطفی انسان گرایش و انگیزش او را می‌سازد و اساس تربیت همان انگیزش و ایجاد علاقه به محتوای یادگیری است. در اسلام اهداف نهایی تربیت در حوزه عاطفی، کسب رضایت الهی و راضی بودن و دوست داشتن فرمان و اراده الهی است: «قالَ اللهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (المائدة: ۱۱۹)؛ خداوند می‌گوید: «امروز، روزی است که راستی راستگويان، به آن‌ها سود می‌بخشد برای آن‌ها باغ‌هایی از بهشت است که نهرها از زیر (درختان) آن می‌گذرد و تا ابد، جاودانه در آن می‌مانند هم خداوند از آن‌ها خشنود است و هم آن‌ها از خدا خشنودند این، رستگاری بزرگ است.»

کارویژه عزاداری اهل‌بیت(ع) در حوزه عاطفی، تربیت و رشد این بعد مهم انسان برای آن هدف نهایی و عالی است؛ به این جهت است که ایمان دینی جز محبت در راه خدا نیست. امام حسین(ع) و تمام اولیای الهی، کسانی هستند که شخصیت و سبک زندگی‌شان، تبلور دهنده محبت و عشق پاک الهی است. قدرت سازندگی و آموزندگی شهادت امام حسین (ع) به قدر مهم و حیاتی است که اگر آن فداکاری و ایثار نبود، یقیناً مسیر هدایت و تربیت الهی، مانند اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن دوره مخدوش و غیرقابل تشخیص قرار می‌گرفت، محبت و دوستی امام حسین راه هدایت و نجات امت اسلامی، از گمراهی است.

۱. سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنِ الْحُبِّ وَالْبُغْضِ أَمْ مِنَ الْإِيمَانِ هُوَ فَقَالَ وَ هَلِ الْإِيمَانُ إِلَّا الْحُبُّ وَالْبُغْضُ ثُمَّ تَنَا هَذِهِ الْآيَةَ: حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ كَرِهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ.

آثار عاطفی عزاداری اهل بیت (ع)

پیش از بیان آثار عاطفی عزاداری، لازم است، اهمیت بعد عاطفی از نظر اسلام بیان شود تا جایگاه این بعد از منظر دینی روشن شود. در اهمیت عواطف انسانی، هیچ تردیدی وجود ندارد؛ زیرا عاطفه انسانی، فرایند تحول و تغییر ساخت اندیشه و رفتار انسانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اراده و تصمیم انسانی که در واقع موقعیت و موضع فرد را تعیین می‌کند، از طریق تعلق عاطفی ساخته می‌شود. از نظر اسلام مدیریت و تربیت عاطفی مهم‌ترین و محکم‌ترین بنای شخصیت انسانی است بلکه تمام هویت تربیت انسانی عاطفه‌ای تربیت شده است؛ دوستی و دشمنی با جهت‌گیری توحیدی، نه تنها بیانگر شخصیت پذیری انسان در مسیر هدایت است بلکه متقن‌ترین راه برای تعالی و بالندگی انسان است.

«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِأَصْحَابِهِ أَيُّ عُرَى الْإِيمَانِ أَوْثَقُ فَقَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الصَّلَاةُ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الزَّكَاةُ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الصِّيَامُ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الْجِهَادُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِكُلِّ مَا قُلْتُمْ فَضْلٌ وَ لَيْسَ بِهِ وَ لَكِنْ أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَ الْبُغْضُ فِي اللَّهِ وَ تَوَالِي أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ التَّبَرُّي مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ» (الكافی، (ط - الإسلامیة)، ج ۲، ص: ۱۲۶)؛ امام صادق از پیامبر (ص) نقل کرده است که آن حضرت به اصحابش فرمود: کدام رشته ایمان محکم‌تر است؟ یارانش گفتند خدا و رسول او داناتر است؛ و برخی گفت: نماز، برخی گفت: زکات. برخی گفت: روزه؛ و برخی هم گفت: جهاد. پس پیامبر فرمود: برای هریک از آنچه شما گفتید، فضیلتی است؛ ولی محکم‌ترین رشته ایمان نیست؛ اما محکم‌ترین رشته ایمان، دوستی و دشمنی در راه خدا است؛ دوستی دوستان خدا و بیزاری از دشمنان خدا.

نقش عواطف انسانی در نظام تربیت اسلامی، به قدر مهم و ارزشمند تصویر شده است که انسان با جرئت می‌تواند ادعا کند که دین اسلام، دین محبت و رحمت است.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) فِي حَدِيثٍ لَهُ قَالَ يَا زِيَادُ وَيْحَكَ وَ هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ أَلَا تَرَى إِلَى قَوْلِ اللَّهِ إِنَّ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَ يُغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ أَلَا لَأ

تَرَى قَوْلَ اللَّهِ لِمُحَمَّدٍ (ص) حَبَبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَ زَيْنَةَ فِي قُلُوبِكُمْ وَ قَالَ يُجْبُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ الدِّينُ هُوَ الْحُبُّ وَ الْحُبُّ هُوَ الدِّينُ. (برقی، ۱۳۷۱ ق، ج ۱؛ ص ۲۶۳)؛ امام باقر در روایتی خطاب به فردی به نام زیاد فرمود ای وای! و آیا دین جز دوستی است؟ آیا سخن خدا را ندیدی که فرمود: «اگر شما خدا را دوست دارید پس مرا پیروی کنید تا خداوند شما را دوست بدارد و گناهتان را ببخشد» آیا سخن خدا را به حضرت محمد(ص) ندیده‌ای که فرمود: «ایمان را محبوب شما قرار داد آن را در دل‌هایتان آراست» و فرمود: «کسانی را که به سوی آنان هجرت کرده‌اند، دوست دارند.» سپس فرمود: «دین همان محبت است و محبت همان دین است.»

محبت به اولیای الهی، تنها بیانگر جایگاه ایمانی افراد نیست بلکه بیانگر جایگاه اجتماعی افراد نیز هست، زیرا موضع و موقف انسان، بر اساس جهت‌گیری عاطفی، تبارز می‌کند؛ بر جهت‌گیری جامعه نیز اثر خواهد کرد محبت در راه الهی ظرفیت تربیتی اجتماعی را ارتقا داده فضا و هنجار اجتماعی را زمینه‌ساز بالندگی ایمانی خواهد ساخت.

محبت الهی تراز خودارزیابی

اسلام، برای قابلیت تربیتی و ظرفیت هدایتی افراد، معیاری از درون انسان قرار داده و می‌خواهد انسان، با نگاهی به درون، خود را با «تراز حب و بغض فی الله» بسنجد که آیا او در مسیر خیر و هدایت است؛ آیا او ارزش‌های انسانی خود را شکوفا کرده است یا نه؟ این معیار درونی از نظر اسلام، برای خودارزیابی، عاطفه اوست. حدیث زیر، شاخص خودارزیابی را به ما نشان می‌دهد؛ یعنی بی‌آنکه منتظر ارزیابی بیرونی باشیم، تراز و شاخص درونی، امکان داوری مناسب را نشان می‌دهد.

«عَنْ جَابِرِ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ أَنْ فِيكَ خَيْرًا فَانظُرْ إِلَى قَلْبِكَ فَإِنَّ كَانَ يُحِبُّ أَهْلَ طَاعَةِ اللَّهِ وَ يُبْغِضُ أَهْلَ مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَفِيكَ خَيْرٌ وَ اللَّهُ يُحِبُّكَ وَ إِنْ كَانَ يُبْغِضُ أَهْلَ طَاعَةِ اللَّهِ وَ يُحِبُّ أَهْلَ مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَفِيكَ شَرٌّ وَ اللَّهُ يُبْغِضُكَ وَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ» (الكافی (ط، الإسلامیة) ج ۲؛ ص ۱۲۷)؛ امام باقر

فرمود: اگر خواستی بدانی که در وجودت خیری هست یا نه به دلت بنگر؛ اگر در دلت دوستی افراد با ایمان و فرمان‌برداران الهی، دشمنی و نفرت از اهل گناه و نافرمانان الهی را یافتی، بدان که در تو خیری هست و خداوند تو را دوست می‌دارد؛ و اگر دیدی در دلت نفرت از اهل طاعت خداوند و میل به اهل گناه و نافرمانی خدا است، بدان که در تو شری است و خداوند تو را دشمن می‌دارد. انسان با محبوب خود همراه است.

جهت‌گیری عزادار به سوی اهل‌بیت

یکی از محورهای اصلی در عزاداری، اعلام پیوند عاطفی با اهل‌بیت است. این موضع عاطفی، نقش مؤثر در مدیریت و پرورش عاطفه در جهت الهی و ایمانی دارد. اهل‌بیت، از منظر دینی، پاک‌ترین و بهترین افراد جامعه اسلامی‌اند. رویکرد عاطفی به اهل‌بیت، سبب می‌شود که موضع و موقف اهل‌بیت برای عزادار، مطلوب و محبوب جلوه نماید. در نتیجه، آنان را از سه جهت، به مکتب اهل‌بیت نزدیک خواهد ساخت؛ از نظر تربیتی، محبت، ظرفیتی به وجود می‌آورد که سبب می‌شود محب در حوزه معرفتی، عاطفی و روان-حرکتی [= رفتاری] خود را به محبوب نزدیک سازد؛ در نتیجه نظام معارفی و رفتاری، محب، تحت تأثیر محبوب قرار می‌گیرد.

همسویی عاطفی با پیامبر اسلام (ص)

پیامبر اسلام (ص)، الگوی جاویدانی برای تربیت انسان مسلمان است. «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا». (الاحزاب: ۲۱)؛ مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند. پیامبر اسلام، بارها به خاطر خبری که از جبرئیل درباره شهادت امام حسین علیه السلام، دریافت کرده بود، گریستند. ما هم به عنوان مسلمان، باید از آن حضرت در خصوص گریه بر امام حسین(ع)، پیروی نماییم؛ چه این‌که او، بهترین الگوی تربیتی ما است. ادعای دوستی پیامبر(ص)، وقتی صادق است که در جهت‌گیری عاطفی پیرو آن حضرت باشیم؛ در حزن و اندوه او، احساس غم و

اندوه خود را ابراز نماییم. رفتار عاقلانه در الگوگیری از پیامبر آن است که ابراز حزن اندوه ما در قالب سنت عزاداری، فرصت ساز برای ایجاد ظرفیت‌های تربیتی باشد نه در حد تمایل قلبی که در درون انسان مکتوم و پوشیده بماند و نه مانند بنی‌امیه و پیروان وهابی‌شان که روز حزن و اندوه رسول الله (ص) را، روز شادمانی و شادی قرار می‌دهند.

ابن حجر هیتمی، در الصواعق المحرقة در فصل سیزدهم از باب یازدهم، احادیث متعدد را از زبان رسول الله (ص) نقل کرده است که بیانگر گریه پیامبر (ص) بر امام حسین علیه السلام است. در اینجا، تنها یک روایت آن را بیان می‌کنم؛ روزی امام علی (ع)، هنگام بازگشت از صفین در کنار شط، در یکی از قریه‌های ساحل فرات، توقف نمود. از اهالی آنجا درباره نام آن منطقه سؤال فرمود. گفته شد: نام این منطقه، کربلا است. امام علی، با شنیدن نام کربلا گریست؛ به قدری که زمین از قطرات اشکش تر گشت. سپس فرمود: روزی بر پیامبر اسلام (ص) وارد شدم در حالی که آن حضرت می‌گریست. از حضرت پرسیدم چه چیزی شما را به گریه انداخته است؟ آن حضرت فرمود: جبرائیل هم اکنون نزد من بود، مرا خبر داد که فرزندم حسین (ع) در کنار رود فرات، در محلی به نام کربلا، به قتل می‌رسد. آنگاه جبرائیل مشتی از خاک در قبضه خود را، به من نشان داد و بوی آن را به استشمام من رساند من چشمم را برهم نهادم که اشک ما جاری شد. (ابن حجر هیتمی، ۱۹۳)

الگوگیری از پیامبر (ص) در همسوئی عاطفی، نوعی ارزش‌گذاری است بلکه ساخت نگرش و بیان موضع اوست. هرگاه محب، به موضع محبت‌آمیز خود، ارزش‌گذاری کند، به سمت سازمان‌دهی ارزش‌ها سوق داده می‌شود محبت امام حسین (ع) کانون مدیریت ارزش‌های انسانی است؛ در این صورت این محبت تبدیل به سبک زندگی و شخصیت‌پذیری خواهد شد و آثار ذیل را در پی خواهد داشت:

جبهه‌گیری علیه ظلم و استبداد

عزاداری اهل‌بیت(ع)، چنان رسانه نیرومند جبهه مقاومت علیه ظلم را به صورت عام و جبهه ایمانی را علیه مظلومی که بر اهل‌بیت روا داشته شده است، تقویت خواهد کرد. در این صورت، عزاداری به عنوان یک رسانه زنده، به تقبیح و محکومیت ظالمان تبدیل می‌شود. اصل محکومیت ظلم، یک موضع معقول و مشروع انسانی است. عزاداری، نه تنها ظرفیت وسیع برای محکومیت تمام ظالمان در عرصه تاریخ است، بلکه در جهت تقبیح و محکومیت ظالمان معاصر نیز نقش سازنده و آموزنده دارد. امروز جهان اسلام، گرفتار استبداد و بی‌عدالتی است. برون‌رفت از این وضعیت، نیازمند موضع محکم و اراده خلل‌ناپذیر در مخالفت با تمام مظاهر ظلم و بی‌عدالتی است. قیام امام حسین(ع)، از نظر محتوا، به قدری پرجاذبه، قدرتمند، نیروبخش و انگیزه ساز است که می‌تواند موضع مبارزاتی ما را علیه ظلم و بی‌عدالتی، نیرو و قدرت بدهد و اراده ما را محکم و خلل‌ناپذیر سازد. انسان، اگر همدلی با نهضت عاشورا داشته باشد، از فداکاری امام حسین(ع)، قدرت و نیرو می‌گیرد. امیدی به شکست منطق استبداد و بی‌عدالتی پیدا می‌کند.

روان شناسان تربیتی اذعان کرده‌اند که در پذیرش یک ارزش نوعی دل‌بستگی بلکه وابستگی به فرد درباره آن ارزش ایجاد می‌شود فرد در مقام دفاع از ارزش احساس مسئولیت نموده، احساس وفاداری و سرسپردگی خواهد کرد(سیف، ۱۳۹۲، ص ۴۷۳) اگر جامعه اسلامی، روش مبارزاتی امام حسین(ع) را یک موضع ایمانی و ارزشی تلقی کند هرگز گرفتاری خواری و زبونی‌ای که امروز گرفتار آن است، نخواهد شد.

انگیزش احساس حماسه و شجاعت

عزاداری اهل‌بیت(ع)، محمل بیان حماسه و ایثار است. بیان شجاعت، دلاوری و توکل امام حسین(ع) و یارانش در کربلا، روح شجاعت و حماسه را برمی‌انگیزد. عزادار، در یک همدلی ایمانی، دوست دارد که یاور مظلومان و دشمن ظالمان و جنایت‌پیشگان باشد. بدون تردید، حماسه حسینی، روح مبارزه و

مقاومت را در امت اسلامی، تقویت می‌کند. پیروان حسینی از حماسه کربلا برای مبارزه علیه ظلم و جنایت بهره‌ها برده‌اند. سرسختی و پایداری حیرت‌آور، از خود نشان داده‌اند. در افغانستان، شیعیان و هزاره‌ها، اولین کسانی بودند که جهاد علیه حکومت مارکسیسم را در مناطق خود آغاز و هزاره‌جات را پاک‌سازی کردند. در لبنان، تنها پیروان اهل‌بیت بودند که با اسرائیل، سرسختانه جنگیدند و آنان را از لبنان بیرون کردند و آنان بودند که اسرائیل را بعد از هفتاد سال، شکست تلخی بدهند. این روحیه حماسی، در عزاداری پرورش یافته است. نهضت امام خمینی که تبدیل به یک انقلاب بزرگ گردید و سرانجام آن نظام اسلامی را طراحی و ایجاد کرد، کاملاً برگرفته از نهضت حسینی، بلکه برخاسته از مجالس عزاداری بود. روحیه حماسی پیروان اهل‌بیت، در چارچوب ارزش‌های اسلامی و انسانی، همواره وضع معقول و خردپسندی داشته و هیچ‌گاه از شعار عدالت‌خواهی، به سمت جنایت و وحشت‌آفرینی، منحرف نشده است؛ برخلاف جریاناتی که امروزه در دنیای اسلام به نام جهاد به راه افتاده‌اند و کاری جز جنایت و توحش از پیش نمی‌برند.

نکته اصلی در افتراق گروه‌های تروریستی و تکفیری با گروه‌های مقاومت شیعه، در نوع تربیت حماسی آنان نهفته است. کسانی که از مشرب حسینی سیراب می‌شوند، شجاعت دارند اما رحمت و دلسوزی نیز دارند. بصیرت و خردورزی نیز دارند؛ اما کسانی که خود را از تعلیمات حماسی حسینی بی‌نیاز دانسته‌اند، در منجلاب جنایت و قساوت فرو رفته‌اند.

پیروان امام حسین(ع) در سازمان‌دهی ارزش‌ها، به نظام بندی ارزش‌ها، اولویت‌بندی برنامه‌ریزی و متبلور ساختن مجموعه ارزش‌ها به رفتار و سبک زندگی، بسیار ممتاز و برجسته هستند، حماسه و شجاعت را در خدمت ارزش برتر قرار داده‌اند آنان از روش و منش حسینی آموخته‌اند که برای اهداف بزرگ مانند عدالت نمی‌توان از روش‌های غیرعادلانه کمک گرفت؛ «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» (المایده: ۸)؛ ای کسانی که ایمان

آورده‌اید! همواره برای خدا قیام کنید و از روی عدالت، گواهی دهید! دشمنی با جمعیتی، شما را به گناه و ترک عدالت نکشانند! عدالت کنید، که به پرهیزگاری نزدیک‌تر است! و از (معصیت) خدا بپرهیزید، که از آنچه انجام می‌دهید، با خبر است.

تکریم و احیای ارزش‌های انسانی

عزاداری اهل‌بیت، در واقع، منبر تفکر اهل‌بیت است. در اندیشه اسلامی، به ارزش‌های انسانی، اهتمام زیادی صورت گرفته است. بیان این ارزش‌ها، عزادار را متعهد به رعایت آن‌ها می‌کند و نتیجه آن، گسترش و نهادینه شدن ارزش‌ها است.

در نهضت عاشورا و کربلا، دو دسته از ارزش‌ها، نمود شکوهمندی داشته‌اند؛ ۱- ارزش‌های خاص دینی که در منظومه اخلاقی اسلام، جایگاه والایی دارند؛ مانند یقین، اخلاص، توکل، صبر، رضا، شکر، عبادت، اخلاص، تسلیم، انقیاد و شهادت در راه خدا، ۲- ارزش‌های عام انسانی مانند آزادگی، عدالت‌خواهی، شجاعت، پایداری، عزت‌نفس، خیرخواهی، مهرورزی، گذشت، ایثار، ادب، وفاداری، نظم، متانت و وقار و ...

عزاداری، سوگواره‌ای است که در آن، از ارزش‌ها، در قالب نمادها، تجلیل می‌شود. (به عنوان مثال، از ارزش‌هایی چون ادب، وفا، شجاعت و ... در قالب ذکر سقای کربلا، تجلیل می‌گردد.) تجلیل از نمادها، به معنای آن است که ارزش‌های انسانی و دینی، مفاهیم انتزاعی و صرفاً ذهنی نیستند، بلکه انسان‌هایی بوده‌اند که این مفاهیم والا را در چالشی‌ترین موقعیت‌ها، در رفتارشان، تجسم بخشیده‌اند. از این‌رو، عزاداری، نوعی ترسیم عینی نظام رفتاری مطلوب و دارای نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده در تربیت بهنجار و متعالی عزاداران است.

ارزش‌های انسانی، در قیام امام حسین(ع)، ظرفیت فرامذهبی دارد و همگان را به تقویت نقاط اشتراک جوامع انسانی، در جهت مبارزه همگانی و سازمان یافته بین‌المللی برای ارتقای وضعیت انسانی در جهان دعوت می‌کند. عزادار با درک از

این طبقه‌بندی ارزش‌ها، چشم‌انداز جهانی حوزه تعامل خود را به‌خوبی ادراک خواهد کرد.

در حوزه ارزش‌های دینی، موضع اصلاح‌گرایانه خود را تقویت خواهد کرد مبارزات خود را ماهیت فرهنگی داده روش اقناع و ایجاد نگرش صحیح برای زندگی ایمانی را دنبال خواهد کرد. بر اساس این نگرش، اقدام به حذف فیزیکی مخالف، نه یک موضع ارزشی بلکه نوعی انحراف از نظام بندی ارزش‌هاست. اسلام، معرفت بخشی، بصیرت افزایی را از طریق حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن، توصیه می‌کند؛ بلکه از سر دلسوزی، و مهرورزی بشریت را به سوی روشنایی و هدایت فرامی‌خواند. کشتار دشمن فقط از باب دفاع از خود و از مظلومان تجویز شده است.

تعلیم رنج متعالی

بشر دو نوع رنج دارد؛ ۱- رنج شخصی که مربوط به وضعیت فرد است؛ مانند بیماری، فقر و یا مصیبت نزدیکان. این نوع رنج، در صورتی که جهت‌گیری مناسب ایمانی در آن رعایت نشود، رنجی ارزشمند نیست. بنابراین، گریه برای این نوع رنج و اظهار اندوه، نوعی اظهار عجز و ناشی از حقارت طبع است. ۲- رنج متعالی که به رنج و غم نوع انسان نگریسته می‌شود. رنجی ناشی از دیدن گرسنگی، بیماری و مصیبت مردم و احساس مهرورزی و همدلی رنج و احساس سازنده بوده و برای بهبود وضع انسانی اثربخش است. رنجی که عزادار اهل‌بیت آن را احساس می‌کند، عالی‌ترین رنج انسانی است و در تربیت و تعالی روح مهرورزی و بخشندگی نقش سازنده دارد. کمترین سطح این رنج، احساس رنج و ناراحتی از مظلومی است که بر خاندان پیامبر(ص) رفته است. این مقدار از رنج، برای همه شرکت‌کنندگان، قابل‌درک است؛ اما به میزان ژرفایی ایمان و استعداد شناختی و هیجانی، سطح برتر این رنج متعالی، قابل تعلیم است؛ به عنوان مثال، افرادی که از ایمان قوی و میزان سواد و دانش مناسب برخوردار باشند، از عزاداری اهل‌بیت، احساس رنج از گمراهی و دور شدن انسان از رحمت و غفران الهی را می‌آموزد. این نوع رنج، روح انسان را قوی می‌کند و توسعه می‌دهد و

انسان را وامی‌دارد که به نجات بشریت از عذاب الهی بیندیشد. دقیقاً مانند رنجی که رسول‌الله (ص) از ضلالت افراد می‌کشیدند؛ "لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ"؛ (التوبه: ۱۲۸)؛ به یقین، رسولی از خود شما به سویتان آمد که رنج‌های شما بر او سخت است و اصرار بر هدایت شما دارد و نسبت به مؤمنان، رؤف و مهربان است! سطح پایین‌تر این رنج متعالی که ظرفیت تعلیم را در عزاداری اهل‌بیت دارد، احساس رنج و ناراحتی از ظلم و تبعیض در سراسر جهان و ایجاد فضای درک و تفاهم، میان ستم‌دیدگان برای مبارزه علیه استبداد در سطح جهانی است. عزاداری اهل‌بیت به خاطر ظرفیت دینی، این توان را دارد که میان ستم‌دیدگان، درک مشترک و احساس همدردی ایجاد نماید. سطح بسیار عالی رنج متعالی که جنبه عرفانی دارد، احساس رنج از فراق محبوب و مطلوب حقیقی، یعنی خداوند متعال است. چنین رنجی پس از ریاضت‌های طولانی و سرسپردگی به دربار الهی حاصل می‌شود. البته عزاداری اهل‌بیت، به دلیل تعلق به برترین و پاک‌ترین بندگان الهی، از این ظرفیت نیز برخوردار است که روح عزاداران را تعالی بخشیده و دل آن‌ها را صفا و صیقل دهد و آن‌ها را به قله رنج متعالی برساند. دعای پرمحتوای امام حسین علیه السلام در روز عرفه دقیق‌ترین و ژرف‌ترین و کامل‌ترین رنج متعالی را ترسیم نموده است. بنابراین، تنها با شاگردی و تواضع معرفتی و ایمانی در دروازه علم پیامبر است که انسان می‌تواند قله رنج متعالی را تجربه نماید. اهل‌بیت، در حکمت و علم پیامبرند. هیچ مکتبی جز مکتب اهل‌بیت، افتخار تعلیم سطح عالی رنج متعالی را ندارد.

جبهه‌گیری عزادار در برابر مظاهر ضد دینی

پیروان مکتب تربیتی اهل‌بیت، از دیرباز تاکنون، موضع روشن در برابر ظلم و تبعیض و انحرافات سیاسی و اجتماعی داشته‌اند؛ زیرا محتوا و آموزه‌های اسلامی، مقاومت در برابر تمام انحراف‌ها است. امتیاز ماهوی مکتب اهل‌بیت، ضدیت با انحراف و سنجش فکر و موضع افراد بر اساس قرآن و سنت نبوی است. هیچ فردی در جامعه اسلامی، چه افرادی عادی و یا افرادی با موقعیت و

منصب سیاسی و اجتماعی، نمی‌تواند برخلاف دستورات دینی، راه و رسمی دیگر در جامعه اسلامی به راه اندازد. موضع اسلامی و ایمانی، مخالفت با خط انحراف در جامعه دینی است. به این جهت امام حسین علیه السلام، با یزید مبارزه کرد که وی در جامعه اسلامی، فساد و انحراف را ترویج می‌کرد. بزرگ‌ترین انحراف، قرار گرفتن فرد متجاهر به فسق، در رأس مدیریت جامعه اسلامی است که در ادبیات قرآن طاغوت به حساب می‌آید. همه مظاهر ضد الهی، طاغوت است؛ یعنی طغیان و تجاوز از حدود و احکام الهی، طاغوت است. یزید به دلیل عدم شایستگی، حق ولایت بر مسلمین را نداشت. چون او و پدرش از حد شرعی، تجاوز و خود را بر گردن جامعه اسلامی تحمیل کردند، طاغوت بودند. بر اساس تعالیم آسمانی اسلام، مرجع معرفت دینی و ارزش‌های الهی، در تمام عرصه‌ها، اهل‌بیت(ع) هستند. اگر انسان در مسائل مربوط به دین، در تمام عرصه‌های زندگی، غیر از اهل‌بیت(ع) را مرجع بداند، به طاغوت، تمسک کرده است. «عیاشی»، در تفسیر آیه ۱۶ سوره مبارکه توبه، از امام باقر (ع) نقل نموده است که: «قَالَ ابوجعفر (ع) يَا أَبَا الصَّبَّاحِ إِيَّاكُمْ وَالْوَلَائِحَ فَإِنَّ كُلَّ وَكَيْجَةٍ دُونَنَا فَهِيَ طَاغُوتٌ...»؛ (مجلسی، ج ۲۴ ص ۲۴۴ ب ۶۱)؛ ای اباصالح دوری کنید از همرازی با افراد منحرف! هر همرازی، جز ما اهل‌بیت، طاغوت است. همچنین امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه شریفه ۲۱ توبه فرموده است: به خدا سوگند یهود و نصاری برای راهبان و احبار، نماز نمی‌خواندند و روزه نمی‌گرفتند؛ اما آنان، حلال خدا را حرام و حلال می‌کردند و مردم از آنان اطاعت می‌کردند. (همان) پس هر حکم و قانونی که مخالف قانون الهی باشد و یا کسی در برابر احکام الهی با استناد به مصلحت‌نگری خود، قانون الهی مخالف مصالح انسانی بینگارد، طاغوت است. عزاداری اهل‌بیت(ع)، به انسان می‌آموزد که مراجع ایمانی جز اهل‌بیت، طاغوت است و شایسته نیست آنان را الگوی تربیت ایمانی قرار داد.

انکار طاغوت، یعنی مخالفت با روش مدیریتی و سیاسی حکومت‌های نامشروع در فراخنای زمان است، این نوع موضع‌گیری، از لوازم اصلی ایمان است.

آثار روانی - حرکتی عزاداری اهل‌بیت (ع)

مفهوم روانی- حرکتی شامل آن دسته از رفتاری است که هم منشأ بدنی دارد و هم منشأ روانی؛ مانند مهارت‌های رزمی، مهارت‌های ورزشی و مهارت‌های حرفه‌ای، می‌توان رفتار ملموس و عینی را نیز از مصداق این حوزه تربیتی به حساب آورد؛ اساساً هر اقدامی که بر توازن حرکتی و ذهنی متکی است و به رفتار عینی و ملموس منتهی می‌شود، مربوط به این حوزه استعداد انسانی است، روان‌شناسان تربیتی برای پرورش و رشد آن سطوح شش‌گانه زیر را به عنوان اهداف مهم تربیتی برشمرده‌اند؛ دریافت، آمادگی، انجام عمل همراه با نظارت مربی، مستقل اجرا کردن، خودکار شدن رفتار و تبدیل رفتار به مهارت (فردانش، ۱۳۸۷، ص، ۱۰۲)

دریافت، عبارت از فرایندی است که یادگیرنده وقتی از موضوعی آگاهی یافت، با تحریک حسی یعنی به‌کارگیری یکی از ابزار ادراک حسی مانند دیدن، لمس کردن، بوئیدن، شنیدن و چشیدن، آگاهی خود را توسعه داده، آن را نشانه‌گذاری کرده و درنهایت به عمل و رفتار تبدیل خواهد کرد.

آمادگی عبارت از فرایندی که یادگیرنده برای انجام یک عمل خاص آن را طی خواهد کرد؛ آمادگی ذهنی؛ آگاهی از مراحل مختلف کار، آگاهی بدنی برای انجام کار بدن را آماده می‌کند تا کار صورت بگیرد، آمادگی روانی یعنی با میل و رغبت از ابزار برای انجام کار استفاده می‌کند.

انجام عمل تحت نظر مربی شامل دو مرحله است اول تقلید یعنی دقیقاً رفتار مربی را تکرار می‌کند. دوم تکرار و تجربه و مواجه شدن با خطا آن‌قدر عمل را تکرار می‌کند تا خطا برطرف شود مانند تمرین سبک مداحی و یا قرائت قرآن تا خطا کاهش یافته و صد در صد صحیح ادا گردد.

اجرای مستقل فرایندی است که یادگیرنده عمل مورد نظر را بدون نظارت مربی به صورت صحیح انجام بدهد در این مرحله دقت همراه با سرعت مد نظر قرار می‌گیرد؛ به طور نمونه یک صفحه ورد را به صورت صحیح تایپ کند در عین اینکه با سرعت لازم تایپ می‌کند.

تبدیل رفتار به مهارت عبارت از انجام عمل در وقت معین است؛ یعنی آن قدر یادگیرنده در انجام کار توان پیدا کند که هماهنگی کافی میان حرکات بدنی و ذهنی وی برقرار شود و انجام کار به صورت خودکار بدون نیاز به توجه خاص صورت بگیرد؛ به طور نمونه بتواند در ظرف کمترین زمان، کمترین صرف انرژی، بدون هیچ نگرانی و دغدغه و با سرعت کافی انجام شود.

بخشی از مهارت‌های اجتماعی، جزء رفتار روان-حرکتی است آموختن این مهارت‌ها، توانایی یادگیرنده را بالا برده و باعث توفیق وی در فرایند زندگی خواهد شد. به اعتقاد این قلم، عزاداری اهل‌بیت، ظرفیت افزایش توان و قابلیت عزادار را در روابط اجتماعی و میان فردی باعث می‌شود.

عزاداری اهل‌بیت در تربیت و ارتقای مهارت‌های مدنی - اجتماعی اثربخش است. در اینجا، چند مورد از این مهارت‌ها ذکر می‌شود؛

تقویت و تربیت مهارت‌های اجتماعی

بشر امروز، به همان اندازه که نیازمند آموختن مفاهیم علمی و مهارت‌های فناوری است، نیازمند آموختن ارتباط با دیگران هم هست؛ زیرا کیفیت ارتباط با دیگران، در عین اینکه به موفقیت اجتماعی فرد کمک می‌کند و سطح روابط را بهبود می‌بخشد، به سلامت اجتماعی نیز کمک خواهد کرد.

تعامل اجتماعی، بیانگر سلامت و یا بیماری جامعه است؛ در واقع، بهبود مهارت اجتماعی، بیانگر سطح مدنیت و ادب رفتاری است. بر اساس این واقعیت، عزاداری که یک اقدام جمعی است، می‌تواند نقش‌های تربیتی زیر را ایفا نماید:

الف) بهبود جامعه‌پذیری

جامعه‌پذیری، عبارت است از پایبندی افراد به ضوابط و هنجارهای اجتماعی و رعایت امور پسندیده. افرادی که در مکان‌های مقدس، مانند مساجد و یا مراکز مذهبی برای برگزاری مراسم عزاداری در کنار هم جمع می‌شوند، بدون برقراری ارتباط قوی با همدیگر، نمی‌توانند مدتی ده روز یا بیشتر، با هم کار نمایند. توجه به قراری ارتباط مناسب، جهت بهتر برگزار شدن مراسم، نوعی تمرین و ارتقای برقراری ارتباط است. فضای معنوی و روحانی این گردهمایی، آمادگی قلبی برای

تحمل یکدیگر و بلکه ابراز محبت به همدیگر را افزایش می‌دهد. در نتیجه جوان هیئتی با جوانی که در هیئت نبوده است، از نظر مهارت تعامل، متمایز خواهد بود. طبیعی است که شناخت و همدلی در فضایی که دل‌ها در عشق و محبت بهترین و پاک‌ترین انسان محبوب خدا می‌طپد، عمیق‌تر و دل‌پذیرتر از شناختی است که در فضای دیگر به وجود می‌آید. ارتباط مؤثر و فعال در فضای آکنده از اعتماد و اطمینان برقرار خواهد شد، فضای حاکم بر مجالس حسینی، آکنده از صمیمیت، صداقت، اعتماد و همدلی است، این فضا می‌تواند مجموعه افراد را در تعامل سازنده قرار دهد این مجالس اساس و بنیاد تعامل اجتماعی است، در واقع مجالس مذهبی و ایمانی، سرمایه ارزشمند اجتماعی و مایه اعتماد مردمی است.

ب) بهبود مهارت مدیریت و سازمان‌دهی

رهبری تشکیلات مدنی، کار مهم و ارزشمند در جوامع امروزی است؛ و جود تشکل‌های مدنی از لوازم زندگی اجتماعی عصر ماست. اگر مسلمانان، در مدیریت و سازمان‌دهی تشکل‌های مدنی ضعیف باشند، در واقع، این ضعف، به توان تمدن و فرهنگشان، نسبت داده خواهد شد. مناسب است که به عزاداری از بُعد تربیت و ارتقای مهارت رهبری و سازمان‌دهی تشکل مدنی نیز نگریسته شود. در این صورت، باید گفت که عزاداری اهل‌بیت ظرفیت ارزنده و سازنده برای ارتقای و پرورش مهارت رهبری و مدیریت تشکل‌های مدنی دارد. در اینجا به استناد زنده از مهارت مدیریت عزاداری اهل‌بیت، از سه کشور می‌پردازیم:

۱. عراق

مردم عراق، بعد از سقوط نظام جهانی صدام، به صورت حیرت‌آمیزی، راهپیمایی عظیم زیارت اربعین حسینی را مدیریت کرده‌اند. بدون تردید، سازمان‌دهی و تأمین تدارکات و نیازمندی‌های زوار اربعین و خدمت‌رسانی به یک جمع بیش از بیست میلیونی، از عهده همه سازمان‌ها و دولت‌ها خارج است، اما مردم عراق، با اخلاص و صداقت مثال‌زدنی، نه تنها این جمعیت عظیم را، کاملاً خدمات‌رسانی می‌کنند، بلکه خدمات رایگان و مجانی ارائه می‌دهند. سازمان‌دهی جمعیتی بالای بیست میلیون نفر، در مدت بیش از بیست روز، کاری بی‌نظیر است

و هنوز در تاریخ بشر، چنین اتفاقی مشاهده نشده است! بدون تردید مدیریت و ارائه خدمات مجانی به این مجموعه عظیم، با محاسبات معمول بشری، قابل تحلیل نیست. حتماً کرامت حسینی، در این قضیه وجود دارد؛ اما آنچه را که می‌توان از مشاهدات شخصی و تحلیل آن مطرح کرد، قدرت و مهارت مردم عراق است که از طریق مدیریت هیئت‌های مذهبی به دست آورده‌اند. آنان در ارائه خدمات تغذیه، مهارت وصف ناشدنی دارند. هم‌چنین آن‌ها در عشق به امام حسین (ع) و محبت خالصانه به زوار حسینی، بی‌بدیل‌اند. روح مردم عراق، روح سخاوت و بخشندگی است. این روحیه، از عزاداری اهل‌بیت به دست آمده است. مشاهدات نگارنده از ارائه خدمات مختلف، توسط این مردم، حکایت از آن دارد که ظرفیت عزاداری اهل‌بیت، برای تعالی و تربیت جنبه سخاوت و بخشندگی، آن قدر عظیم است که می‌توان تنها همین بُعد تربیتی عزاداری را به مثابه یک مکتب جامع تربیتی و هدایتی توصیف کرد.

اگر همین چند سال مدیریت موفق گردهمایی اربعین، با مدیریت حج که مهم‌ترین و ارزشمندترین عبادت جمعی است، مقایسه شود، ظرفیت تربیتی عزاداری اهل‌بیت، روشن می‌شود. در حج، حداکثر جمعیت، بنا بر اعلام عربستان، ۲ میلیون نفر است. عربستان، تجربه طولانی برای مدیریت حج دارد؛ اما تلفات حجاج در مدیریت پرطمطراق عربستان، وحشت‌آور است. پارسال بیش از هفت هزار نفر از حجاج، به صورت بسیار دردآوری به قتل رسیدند. در حالی که عربستان، هیچ خدمت مجانی، به زائران خانه خدا ارائه نمی‌دهد. حجاج با هزینه خود، به حج مشرف می‌شوند. برای ارائه خدمات مناسب به حج، تنها دولت کارایی ندارد؛ بلکه باید مردم، اقدام نمایند؛ اما مردم، در عربستان، تنها در قالب پرداخت پول، خدمت ارائه می‌دهند. نتیجه آن، هرساله، گرفتن تلفاتی سنگین از زائران خانه خداوند است. ایدئولوژی وهابیت، نه تنها ظرفیت همکاری و تعاون مردم عربستان را کاهش داده، بلکه حج را تبدیل به قربانگاه زائران خانه خدا ساخته است. متأسفانه دولت عربستان، به‌رغم امکانات بی‌شمار، توان خدمت‌رسانی‌شان به زائران بیت‌الله بسیار پایین است؛ درحالی‌که تجارب صد

ساله مدیریت حج را پشت سر دارند علت اصلی آن، فقدان اندیشه و انگیزه خدمت به زائران خانه خداست؛ زیرا در تفکر منجمد وهابیت تنها قتل، غارت، تکفیر و نفرت از مردم نهفته است، جنبه رحمانی دین الهی را مغفول نهاده تنها بر آموزه‌های مخرب و وارونه وهابیت تمرکز نموده است.

۲. افغانستان

بعد از سرنگونی نظام طالبانی، اعتراض و تظاهرات در کشور ما، رسمیت یافته است. در طول مدتی که تظاهرات اعتراض‌آمیز در کشور برگزار شده است، متأسفانه تظاهرات مسالمت‌آمیز نبوده و درگیری با پلیس و خسارات در اموال عمومی و یا اموال مردم وارد شده است! دلیل آن روشن است؛ هنوز مردم ما تظاهرات اعتراض‌آمیز را یاد نگرفته‌اند! اما در این میان، پارسال و امسال دو تا تظاهرات بزرگ و اعتراض‌آمیز، تحت عنوان «جنبش تبسم» و «جنبش روشنایی» که به‌طور عمده توسط مردم هزاره برگزار شد. این دو تظاهرات، تنها تظاهراتی بودند که در آن، درگیری و خسارات به اموال دولت و ملت وارد نشد. این دو تظاهرات، در عین این‌که ماهیت اعتراض‌آمیز داشتند، اما ساختار آن‌ها کاملاً مسالمت‌آمیز بود. راز آن، در این نکته نهفته بود که این مردم، به دلیل تعلق به اهل‌بیت، سال‌های متمادی، هیئت‌های مذهبی را مدیریت و سازمان‌دهی کرده‌اند. مهارت سازمان‌دهی و ارائه خدمات را به عنوان یک ذخیره تجربی در اقدامات مدنی به کار گرفته‌اند. تنها شیعیان، به صورت جمعی، در سطح خیابان‌های شهر، مراسم عزاداری برگزار می‌کنند و سال‌ها تجربه مدیریت دسته‌ها و هیئت‌ها، مهارت مدیریت و سازمان‌دهی و نیز نظم‌پذیری، در اقدامات مدنی هم تبارز می‌کنند.

۳. ایران

مردم ایران، در طول سال، چندین بار به خاطر رویدادهای ویژه‌ای که در این کشور رخ داده است، تظاهرات برگزار می‌کنند. جنبه مسالمت‌آمیزی آن مد نظر ما نیست؛ زیرا راهپیمایی‌های این مردم، اعلام حمایت از موضع نظام است. جنبه دیگری که در تظاهرات مردم ایران خود را خوب نشان می‌دهد، مهارت شعار

دادن و قدرت خلاقیت مردم در ابداع شعار جذاب است. گمان بنده این است که شعارهای جذاب مردمی که به صورت خلاقانه صورت می‌گیرد، از مهارت‌های ذخیره شده این مردم ناشی می‌شود و منبع ذخیره خلاقیت آنان، مراسم عزاداری و نظمی است که در هیئت‌های مذهبی نهفته است. مردم ایران، از ظرفیت عزاداری و هیئت‌های مذهبی، تحول بزرگی پدید آوردند که براندازی حکومت شاهنشاهی بود.

ج) الهام از عزاداری برای ایجاد تشکل‌های نیکوکاری و مردم‌نهاد

به نظر می‌رسد که یکی از آثار تربیتی عزاداری، الهام‌گیری در ایجاد بنیادهای خیریه مردم‌نهاد است. دولت‌ها، توان آن را ندارند که بتوانند به همه مشکلات اجتماعی رسیدگی کنند. سازمان‌های خیریه مردم‌نهاد، ظرفیت مناسب برای رسیدگی به مشکلات اجتماعی دارند. عزاداری که در آن همدلی، همکاری، کارگروهی، نظم‌پذیری، ارتباط مؤثر و بخشندگی، تمرین می‌شود، می‌تواند الهام‌گر برای تأسیس نهادهای مردم‌نهاد باشد. همه جوامع - به ویژه جامعه ما - به چنین نهادهایی به شدت نیازمندند. در جامعه خودمان اگرچه به صورت کم‌رنگ اما آینده پر از امید در پیش رو است که کمک به هزینه‌های ازدواج جوانان، نمونه روشن آن است. این امید به جا است که نهادهای خیریه زیادی، متناسب با نیازمندی‌های اجتماعی، از دل هیئت‌های عزاداری متولد گردد.

نتیجه‌گیری

ظرفیت تربیتی عزاداری اهل‌بیت، در دو حوزه عاطفی و حرکتی - روانی، نشان‌دهنده نقش سازنده عزاداری، در تعالی و بالندگی جامعه انسانی است. همسویی عاطفی با رسول الله (ص) ارزشمندترین حالت برای انسان مؤمن است. این حالت، انسان را به سوی تحول بزرگ روحی، سوق خواهد داد. جهت‌گیری ضد انحراف و استبداد، اثر دیگر تربیتی عزاداری است. این اثر، در اصلاح امور اجتماعی و مبارزه سیاسی، نقش بارزی دارد.

تربیت روح حماسی، اثر سازنده دیگر عزاداری است. تعالی روح حماسی، سبب تحول بزرگ اجتماعی و سیاسی می‌شود. تعلیم رنج متعالی که برکاتی در

حوزه هم‌بستگی با مظلومان عالم و مهرورزی برای انسانیت است، روح انسانی را تلطیف می‌کند و توسعه می‌بخشد. جهت‌گیری انتقادی به تمام مظاهر انحراف، اثر ارزشمند دیگر عزاداری در حوزه عاطفی است.

آثار روانی - حرکتی [= رفتاری] عزاداری، به صورت ملموس، رفتار اجتماعی انسان را، بهبود می‌بخشد؛ بهبود در مهارت برقراری ارتباط، جامعه‌پذیری، افزایش و ارتقای مدیریت و سازمان‌دهی در تشکلهای و فعالیت‌های جمعی و مدنی؛ و نیز الهام‌بخشی به ایجاد موسسه‌ها و نهادهای خیریه مردم‌نهاد.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابراهیمی، ابراهیم، *آسیب‌شناسی آیین عزاداری*، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۵، چاپ اول.
۳. ابن ابی الحدید، *شرح نهج البلاغه لابن ابی الحدید*، قم: ناشر: مکتبه آیه الله المرعشی، ۱۳۷۸-۱۳۸۳ ش.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ ق)، *الأمالی* (للسدوق) تهران ناشر: کتابچی، ۱۳۷۶ ش، چاپ: ششم.
۵. ابن حجر عسقلانی، *الإصابة فی تمییز الصحابه*، ج ۳، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق، چاپ اول.
۶. ابن کثیر دمشقی، *البدایه و النهایه*، بیروت، دار الفکر، بی‌تا.
۷. ابن منظور، ابوالفضل، جمال الدین، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، ۱۵ جلد، دار الفکر للطباعه و النشر و التوزیع، دار صادر، بیروت، لبنان، سوم، ۱۴۱۴ هـ ق.
۸. ابو الحسین، احمد بن فارس بن زکریا، *معجم مقائیس اللغه*، ۶ جلد، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم - ایران، اول، ۱۴۰۴ هـ ق.
۹. ابوالحسنی، علی (منذر)، *سیه‌پوشی، در سوگ ائمه نور؛ ریشه‌های تاریخی و مبانی فقهی*، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۹۱، چاپ سوم.
۱۰. ابوالفرج اصفهانی، *مقاتل الطالبیین*، بیروت: دار المعرفه، بی‌تا.

۱۱. اسدی گرمارودی، محمد، *اکسیر اشک بر امام حسین علیه السلام*، اصفهان، انتشارات حسینیّه عمادزاده، ۱۳۸۵، چاپ سوم.
۱۲. افتخاری، اصغر و دیگران، *پیامدهای اجتماعی عاشورا*، (مجموعه مقالات عاشورا پژوهی) تهران: دانشگاه امام صادق و سازمان اوقاف، ۱۳۸۹، چاپ اول.
۱۳. بابایی حبیب‌الله، *رنج عرفانی و شور اجتماعی کارکردهای یاد واقعه عاشورا در جهان امروز*، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران ۱۳۹۳، چاپ اول.
۱۴. برقی، احمد بن محمد بن خالد، *المحاسن*، ۲ جلد، دار الکتب الإسلامیة، قم، چاپ دوم، ۱۳۷۱ ق.
۱۵. برکه الشامی، حسین، *مقدمه فی الاصلاح و التجدید للشعائر الحسینیة*، بغداد: دارالاسلام، ۱۴۳۰ هـ - ۲۰۰۹ م. چاپ اول.
۱۶. بشیر، حسن، *تعزیه*، تهران: ناشر دانشگاه امام صادق (ع) ۱۳۹۰، چاپ اول.
۱۷. بلاذری، ابوالحسن، احمد بن یحیی (متوفای ۲۷۹ هـ) *فتوح البلدان*، بیروت دار و مکتبه الهلال ۱۹۸۸ م.
۱۸. التبریزی، جعفر، *الشعائر الحسینیة* (الفتاوی الشرعیة للشیخ المیرزا جواد التبریزی) قم: دار الصدیقه الشهیده، ۱۳۹۰ هـ ش / ۱۴۳۳ هـ ق. چاپ اول.
۱۹. تقی، ابراهیم بن محمد (۲۸۳ ق) *الغارات*، قم: ناشر: دار الکتب، ۱۴۱۰ ق، چاپ: اول.
۲۰. حب الله، حیدر، *جدل و مواقف فی الشعائر الحسینیة*، بیروت، دارالهادی، ۱۴۳۰ هـ / ۲۰۰۹ م، چاپ اول.
۲۱. حسینی الهاشمی، سید منیرالدین، میرباقری، سید محمدمهدی، *مراقبه‌های عاشورایی*، قم موسسه فجر ولایت، ۱۳۸۹، چاپ چهارم.
۲۲. حسینی، سید عبدالله، *فلسفه اشک*، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۱، چاپ اول.
۲۳. حلی (۷۲۶ ق)، سید علی میلانی، *شرح منهاج الکرامه فی معرفه الإمامه*، قم: ناشر: مرکز الحقائق الإسلامیة، ۱۳۸۶ ش، چاپ: اول.
۲۴. حیدری، ابراهیم، *تراژدی کربلا*، مترجمان علی معموری و محمدجواد معموری، قم: مؤسسه دارالکتب الاسلامی، ۱۳۸۰، چاپ اول.

۲۵. خزاز رازی، علی بن محمد، *کفایه الأثر فی النصّ علی الأئمة الإثنی عشر*، جلد ۱، بیدار، قم، ۱۴۰۱ ق.
۲۶. رجبی، حسین، *پاسخ به شبهات عزاداری* قم: مرکز انتشارات دفتر مقام معظم رهبری در امور اهل سنت بلوچستان ۱۳۷۸ چاپ اول.
۲۷. رضوانی، علی اصغر، *فلسفه عزاداری*، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۷، چاپ اول.
۲۸. سیف، علی اکبر، *روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش*، تهران: نشر دوران؛ ۱۳۹۲، چاپ سوم، ویراست هفتم.
۲۹. شاوی، علی، *امام حسین(ع) در مدینه منوره*، قم: انتشارات رمز هدایت، ۱۳۸۷.
۳۰. شاهرودی، سید علیرضا، *جلوه‌های عزاداری در تعالیم اهل بیت علیهم السلام*، قم: انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۱.
۳۱. شجاعی، محمد، *العزاء الحقیقی*، ترجمه حسین الصافی، قم: محیی، ۲۰۱۳ م.
۳۲. شریف مرتضی، (۴۳۶ ق) *الشافی فی الإمامة*، تحقیق و تعلیق از سید عبدالزهراء حسینی، تهران: ناشر: مؤسسه الصادق(ع)، ۱۴۱۰ ق، چاپ: دوم.
۳۳. العاملی، السید محسن الامین، *اقناع اللائم علی اقامه المأتم*، قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۸ هـ ق، چاپ اول.
۳۴. عاملی، سید جعفر مرتضی، *بزرگداشت‌ها در اسلام*، ترجمه محمد سپهری، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مرکز انتشارات، ۱۳۷۵، چاپ دوم.
۳۵. عاملی، سید جعفر مرتضی، *سیرت جاودانه*، مترجم محمد سپهری، تهران، ناشر: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴ ش، چاپ اول.
۳۶. عبدالرزاق مقرر، *مقتل الحسین علیه السلام*، بیروت، مؤسسه الخرسان للمطبوعات، ۱۴۲۶ ق - ۲۰۰۷ م.
۳۷. فاوق اوهان، *الابعاد الدرامیه فی السیر الملحمیه الدینیّه*، بیروت مؤسسه الانتشار العربی، ۲۰۰۶ م چاپ اول.
۳۸. فردانش، هاشم، *مبانی نظری تکنولوژی آموزشی*، تهران: انتشارات سمت ۱۳۸۷، چاپ دهم.

۳۹. فیومی، احمد بن محمد مقرئ، *المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی*، در یک جلد، منشورات دار الرضی، قم، چاپ اول.
۴۰. ابن اثیر ابن اثیر جزری، *الکامل فی التاریخ*، ج ۱۰، مترجم عباس خلیلی و ابوالقاسم حالت، تهران ناشر: علمی، بی تا.
۴۱. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، *الکافی* (ط - دارالحدیث)، ۱۵ جلد، دار الحدیث - قم، چاپ: اول، ق ۱۴۲۹.
۴۲. مسعودی، ابوالحسن علی ابن الحسین علی، (متوفای ۳۴۶) *المروج الذهب*، ج ۲، قم: انتشارات دارالهجره، ۱۴۰۹ هـ ق، چاپ دوم.
۴۳. واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، ۲۰ جلد، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت، اول، ۱۴۱۴ هـ ق.
۴۴. هلالی، سلیم بن قیس، *أسرار آل محمد علیهم السلام*، مترجم: انصاری زنجانی خوئینی، اسماعیل، ایران، قم، نشر الهادی، ۱۴۱۶، چاپ اول.